

Μ. Σταυρινού, *Το Βαλκανικό Σύμφωνο Ασφαλείας και η Ελλάδα, 1925-1926. Μια ελληνική πρωτοβουλία για την ειρήνη* (Αθήνα: Κέντρο Σπουδών Ν.Α. Ευρώπης, 1993).

Σ' αυτή τη μελέτη της κ. Σταυρινού είναι περισσότερο έκδηλες κάποιες αδυναμίες. Παρακάτω αναφέρονται ορισμένες από αυτές.

Η πρώτη παράγραφος της μελέτης, στη σελίδα 7, περιέχει ατεκμηριώτες ή λαθεμένες ιστορικές κρίσεις και εκτιμήσεις και λάθη ιστορικά. Και πρώτα-πρώτα η συγγραφέας δεν αναφέρει γιατί η ιδέα της βαλκανικής συνεννόησης «τόσο σκληρά δοκιμάζεται στις μέρες μας». Δυο λόγια ή μια υποσημείωση θα τεκμηριώναν τα όσα υποστηρίζει. Στην τρίτη πρόταση, περιέχονται πολλές ιστορικές ανακρίβειες. «Η πρώτη... σοβαρή και έμπρακτη έκφραση της βαλκανικής προσέγγισης, έστω και συμβατικά ατελούς και ανολοκλήρωτης...» δεν «εκδηλώθηκε την παραμονή των βαλκανικών πολέμων, το 1912...». Η πρώτη προσπάθεια προσεγγίσεως των βαλκανικών κρατών σημειώθηκε τον Αύγουστο 1867 με τη συνομιλία της Συνθήκης Συμμαχίας του Φεσλάου, μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας, όταν η πρώτη ήταν αυτόνομη ηγεμονία. Συνθήκη την οποία δεν επικύρωσαν μεν τα δυο συμβαλλόμενα μέρη αλλά αποτελεί οπωσδήποτε την πρώτη προσπάθεια συνεργασίας και μάλιστα προσπάθεια η οποία σημειώθηκε σε εποχή που τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη δεν ήταν ανεξάρτητα ή αυτόνομα (η συγγραφέας στην υποσ. 14, της σελ. 13 της μελέτης της αναφέρεται στο βαλκανικό όραμα του Κουμουνδούρου και του Τρικούπη).

Στην ίδια πρόταση η συγγραφέας συνεχίζει: «... το πλέγμα των συμμαχιών που συνομολογήθηκαν μεταξύ Σερβίας, Βουλγαρίας, Ελλάδας και Μαυροβουνίου με σκοπό την εφαρμογή της αλυτρωτικής πολιτικής τους κατά του κοινού εχθρού». Το Μαυροβούνιο δεν είχε δεσμευθεί με την υπογραφή κάποιου συμβατικού κειμένου. Η δέσμευσή του ήταν αποτέλεσμα προφορικών συνεννοήσεων. Ο σκοπός των βαλκανικών κρατών, όταν σχημάτισαν τη βαλκανική συνεννόηση του 1912, δεν ήταν να εφαρμόσουν την αλυτρωτική πολιτική τους. Στόχευαν, σε πρώτο στάδιο, να πείσουν την Τουρκία να μεταβάλει τη συμπεριφορά της απέναντι στους ομοεθνείς τους που ζούσαν υπό την κυριαρχία της. Γι' αυτό και ζητούσαν από το σουλτάνο, με τη διακοίνωση της 30 Σεπτεμβρίου/13 Οκτωβρίου 1912, μεταρρυθμίσεις και εγγυήσεις. Βλ. Ελ. Βενιζέλου, *Τα Κείμενα*, τ. Α' 1909-1914 (1981), σελ. 370-374.

Στη συνέχεια η συγγραφέας μιλάει για την απουσία της Βουλγαρίας και της Αλβανίας από το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934, την οποία χαρακτηρίζει ως «ύποπτη», δίχως να εξηγεί, έστω με δυο λόγια, το γιατί. Κάθε άλλο παρά ύποπτη ήταν η απουσία των δυο αυτών κρατών από τη συνεννόηση του 1934. Η μεν Βουλγαρία είχε μια πάγια αρνητική θέση απέναντι σε μια συλλογική δέσμευση των βαλκανικών κρατών, παρά τις πολλές και επίπονες συζητήσεις που διαμείφθηκαν μεταξύ των ενδιαφερομένων από την άνοιξη του 1933 και εξής. Η θέση αυτή της Βουλγαρίας ήταν απόρροια του ότι τυχόν προσχώρησή της στο σύμφωνο θα σήμαινε αναγκαστικά εγκατάλειψη της αναθεωρητικής της πολιτικής. Η δε θέση της Αλβανίας είχε απόλυτη συνάφεια με την εξάρτησή της από την Ιταλία.

Στη δεύτερη παράγραφο υπάρχουν γραμματικά λάθη.

Στην επόμενη σελίδα (8), στην υποσημείωση 3, η συγγραφέας αναφέρεται στο άρθρο του Constantin Iordan, «Aux origines du Pacte Balkanique de 1934: le projet Rentis (1925)». Ανάτυπον. Επετηρίς του Ινστιτούτου Ιστορίας και Αρχαιολογίας, «Α.Δ. Χερσολ», XXIII/Ι, Ιάσιον, 1986. Η μελέτη αυτή πραγματεύεται το σχέδιο του Κ. Ρέντη. Η συγγραφέας δε διευκρινίζει τι καινούριο προσφέρει το έργο της σε σχέση με εκείνο του C. Iordan.

Στη σελίδα 9, υποσ. 5, η συγγραφέας παραπέμπει στις ρουμανικές εφημερίδες *Αντιβαρούλ* και *Βιτόρουλ*, χωρίς να αναφέρει την πηγή. Δηλαδή πού εντόπισε τα σχετικά φύλλα των εφημερίδων ή αποκόμματα των άρθρων.

Στη σελίδα 14, στην πρώτη παράγραφο, η συγγραφέας γράφει ότι «το Βελιγράδι... κατήγγειλε αιφνιδιαστικά τη συνθήκη συμμαχίας του 1913...» και παραπέμπει στο βιβλίο μου *Ελληνο-Βουλγαρικές Μειονότητες. Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ, 1924-1925* (Θεσσαλονίκη: ΙΜΧΑ, 1986) σελ. 75. Η καταγγελία της συμμαχίας του 1913 εκ μέρους της Σερβίας δεν ήταν αιφνιδιαστική. Στο συγκεκριμένο βιβλίο αναλύονται διεξοδικά οι πολυήμερες διαβουλεύσεις που έγιναν σε επίπεδο Υπουργείων Εξωτερικών των δυο χωρών, οι σχετικές με την καταγγελία. Το αν το «αιφνιδιαστικά» το γράφουν άλλοι συγγραφείς θα γινόταν ενδεχομένως αποδεκτό σε περίπτωση που η κ. Σταυρινού δεν παρέπεμπε στο συγκεκριμένο βιβλίο.

Στην επόμενη σελίδα (15), στην πρώτη παράγραφο, από τα γραφόμενα συνάγεται (βλ. και σελ. 17), ότι οι ελληνοσερβικές διαπραγματεύσεις διακόπηκαν το Μάιο 1925, ενώ αυτό συνέβη την 1η Ιουνίου του χρόνου αυτού.

Στην επόμενη παράγραφο της ίδιας σελίδας η συγγραφέας αναφέρει: «Αμέσως μετά την καταγγελία της ελληνοσερβικής συνθήκης συμμαχίας η κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου ανέλαβε έντονη διπλωματική προσπάθεια... αμβλύνοντας τις αρνητικές γι' αυτήν εντυπώσεις από την απόρριψη του πρωτοκόλλου της Γενεύης». Η καταγγελία της συμμαχίας σημειώθηκε στα μέσα Νοεμβρίου 1924, ενώ η απόρριψη του πρωτοκόλλου από την ελληνική Εθνοσυνέλευση στις αρχές Φεβρουαρίου 1925. Επομένως η διπλωματική δραστηριότητα την οποία ανέλαβε η κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου αμέσως μετά την πράξη της καταγγελίας δεν είχε καμία σχέση με την απόρριψη του πρωτοκόλλου. Αντίθετα οδήγησε σ' αυτήν.

Στη σελίδα 19, στο υποκεφάλαιο με τίτλο β) Η πρόταση του Κωνσταντίνου Ρέντη, Ιούλιος 1925, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι: «τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα» που υπήρχαν, το 1925, στην ελληνική εσωτερική πολιτική σκηνή είχαν σωρρευθεί «από το 1920» και «συντηρούσαν μια βαθιά κρίση». Τα προβλήματα αυτά είναι γνωστό ότι προϋπήρχαν του 1920. Για παράδειγμα τα οικονομικά προβλήματα υπήρχαν από την εποχή του Αγώνα της Ανεξαρτησίας (δάνεια της Ανεξαρτησίας) και διαιωνίζονταν. Ακόμα, τα πολιτικά προβλήματα ήταν, κατά βάση, απόρροια του εθνικού διχασμού (1915). Τόσο σοβαρά προβλήματα και «βαθιά εσωτερική κρίση» δε δημιουργούνται μέσα σε πέντε χρόνια.

Στην επόμενη σελίδα (20), στην πρώτη παράγραφο, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι: «η ελληνική βουλή, υποχωρώντας στις σερβικές πιέσεις, αρνήθηκε να το επικυρώσει [το Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ]...». Και παραπέμπει και πάλι στο βιβλίο μου (υποσ. 34), χωρίς αριθμό ή αριθμούς σελίδων. (Το ίδιο παρατηρεί κανείς στην υποσ. 37 της σελ. 22 καθώς και στην υποσ. 103 της σελ. 42. Αυτό βέβαια συμβαίνει και σε άλλες υποσημειώσεις, γεγονός το οποίο είναι ενδεικτικό μιας ανεπάρκειας τεκμηριώσεως ή βιαστικής γραφής). Το ορθό είναι και αυτά αναλύονται διεξοδικά στις σελ. 106-129 του βιβλίου μου, ότι η ελληνική βουλή δεν επικύρωσε το εν λόγω πρωτόκολλο όχι επειδή υποχώρησε στις σερβικές πιέσεις, αλλά επειδή έτσι αποφάσισε η κυβέρνηση Μιχαλακοπούλου μετά τις πολύμηνες και ενδελεχείς διαπραγματεύσεις με τους αρμόδιους παράγοντες της Κοινωνίας των Εθνών. (Στην απόφαση να υποβληθεί το πρωτόκολλο στην ελληνική Εθνοσυνέλευση και να ακυρωθεί είχε παίξει, σε αρχικό τουλάχιστον στάδιο, σημαντικότατο ρόλο και ο Βενιζέλος).

Στη σελίδα 22, στην πρώτη παράγραφο, η συγγραφέας γράφει: «... η απομόνωση της χώρας αποτέλεσε έναν από τους κυριότερους λόγους, αν όχι τον πρωταρχικό, που υπαγόρευε την επιλογή της οδού της υποχρεωτικής διαιτησίας και των εγγυήσεων, η οποία συμφωνούσε με τις βασικές κατευθύνσεις της μεταπολεμικής ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, από το 1923...» Η υποχρεωτική διαιτησία και οι εγγυήσεις αποτελούσαν στοιχεία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, στο μέτρο που αυτή είχε αναγκαστικά προσαρμοσθεί προς το πνεύμα και το γράμμα του Οργανισμού της Γενεύης. Αυτά τα αναλύει ωραιότατα ο καθηγητής Σβολόπουλος στο βιβλίο του *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Η κρίσιμος καμπή. Ιούλιος-Δεκέμβριος 1928* (Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, 1977), σελ. 113-114.

Στις σελίδες 33-34, στην υποσ. 76, αναφέρεται: «Η Βουλγαρία, δέσμια της «Μακεδονικής» πολιτικής της και κατά συνέπεια του αναθεωρητισμού της». Το «δέσμια» θα έπρεπε να είναι μέσα σε εισαγωγικά, δεδομένου ότι οι βουλγαρικές κυβερνήσεις συντηρούσαν καθ' οιονδήποτε τρόπο το «Μακεδονικό». Επιπλέον ο αναθεωρητισμός της Βουλγαρίας δεν ήταν επακόλουθο της «Μακεδονικής» της μόνο πολιτικής, αλλά και των όρων της Συνθήκης του Νείγυ, των σχετικών με τον αποπλισμό και τις επανορθώσεις.

Στη σελίδα 39, στην υποσημείωση 92 γίνεται παραπομπή στη βουλγαρική

εφημερίδα *La Bulgarie* χωρίς να αναφέρεται η πηγή στην οποία βρέθηκε η εφημερίδα.

Στη σελίδα 40, οι τέσσερις τελευταίοι στίχοι της δεύτερης παραγράφου, όπου η συγγραφέας μιλάει για τις «εκκλήσεις μερίδας του αγγλικού Τύπου προς τις βαλκανικές κυβερνήσεις να κατανοήσουν “την αναγκαιότητα των θυσιών” που έπρεπε να γίνουν για την επίτευξη βαλκανικής συνεργασίας, στις οποίες “είχε ανταποκριθεί μόνο η Ελλάδα”», δεν παραπέμπουν πουθενά και αφήνουν μετέωρο και κατά συνέπεια ατεκμηρίωτο, ένα τόσο ουσιαστικό στοιχείο.

Στις σελίδες 41-42, γράφεται ότι ο «Πάγκαλος... συνέχισε τις προετοιμασίες για πόλεμο με την Τουρκία» και δεν εξηγεί, η συγγραφέας, γιατί δεν έγινε πόλεμος. Στη συνέχεια χαρακτηρίζει τις ελληνοσερβικές συμφωνίες του 1926 ως «ολέθριες». Αφού δεν επικυρώθηκαν και δεν εφαρμόστηκαν δε μπορούμε να τις αποκαλούμε ολέθριες, στηριζόμενοι αποκλειστικά και μόνο στο περιεχόμενό τους.

Στην ίδια παράγραφο, η συγγραφέας, αναφερόμενη στη μη επικύρωση των πιο πάνω ελληνοσερβικών συμφωνιών από το ελληνικό Κοινοβούλιο προβαίνει σε μια νοηματική αναστροφή: πρώτα γράφει ότι δεν επικυρώθηκαν (και δε διευκρινίζει ότι αυτό συνέβη μετά ακριβώς από ένα χρόνο —Αύγουστο 1927) και στην επόμενη πρόταση υποστηρίζει ότι η γαλλική κυβέρνηση βοηθούμενη από την αγγλική ζητούσε από την Ελλάδα την επικύρωσή τους.

Στην αμέσως επόμενη παράγραφο, της ίδιας σελίδας, διαβάζουμε ότι: «Το πρώτο θαρραλέο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή [βαλκανική συνεννόηση] θα το επιχειρούσε με επιτυχία ο Ελ. Βενιζέλος, πρωθυπουργός της Ελλάδας τότε, όταν μετά από μια περίοδο διμερών διαπραγματευτικών επαφών που χαρακτηρίζονταν από αμφιταλαντεύσεις εκ μέρους του Βουκουρεστίου κυρίως, υπογράφηκε το ελληνορουμανικό σύμφωνο της 21 Μαρτίου 1928, που εγκαινίαζε την έξοδο της χώρας από την απομόνωση». «Το πρώτο θαρραλέο βήμα» προς τη βαλκανική συνεννόηση δεν το έκανε ο Βενιζέλος αλλά ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος, ως υπουργός των Εξωτερικών στην κυβέρνηση Ζαΐμη. Αυτός και ο Titulescu, υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας, ήταν οι πρωτεργάτες του ελληνορουμανικού Συμφώνου της 21 Μαρτίου 1928. Ο Βενιζέλος έγινε πρωθυπουργός της χώρας μετά την εκλογική νίκη του κόμματος των Φιλελευθέρων, στις 19 Αυγούστου 1928.

Δε λείπουν, από τη μελέτη αυτή, η χρήση λέξεων οι οποίες δεν αποδίδουν επακριβώς το νόημα ή φράσεων από τις οποίες δε συνάγεται το τι θέλει να πει η συγγραφέας. Παραδειγματικά αναφέρονται τα πιο κάτω: «... της Τουρκίας... για ενδεχόμενη απόσπασή της από τη σοβιετική προσέγγιση» (σ. 11), «... να εκτρέψει το σερβικό ενδιαφέρον από την Αδριατική στο Αιγαίο, συμβάλλοντας έτσι στις προϋποθέσεις του σερβικού ανταγωνισμού κατά της Ελλάδας» (σ. 12), «ευοδώθηκε» (σ.σ. 7, 13), για την «πραγματοποίηση των ελληνοσερβικών συμφωνιών» (σ. 16), «τη διεθνή απομόνωση που βάραινε τη χώρα (σ. 17)», «οι Σλάβοι δεν υπήρξαν ποτέ υπό τη βρετανική επιρροή...» (σ. 16, υποσ. 26), «η ανακήρυξη... δεν άρκεσε...» (σ. 19), «ο καθηγητής Aulard ανέπτυξε προφορικά και γραπτά τις απόψεις του... στον Λέοντα Μακκά...» (σ. 20, υποσ. 35),

«Τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου, η Πρεσβευτική Διάσκεψη είχε εγκρίνει, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες της Ελλάδας και της Σερβίας, την προσωρινή αύξηση του βουλγαρικού στρατού. Ο Καλφώφ επεδίωξε την παράταση της προθεσμίας για τη διάλυση των επιπλέον στρατιωτικών δυνάμεων αλλά αντιμετώπισε την κατηγορηματική άρνηση των κυβερνήσεων των Μ. Δυνάμεων οι οποίες ήταν αντίθετες στην επαναφορά της στρατιωτικής θητείας στη Βουλγαρία [στην Πρεσβευτική Διάσκεψη συμμετείχαν αντιπρόσωποι των Μ.Δ.]» (σ. 26, υποσ. 50), «Η απόρριψη του Πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ από την ελληνική κυβέρνηση [ενώ πιο πάνω γράφει από τη βουλή]», «τα επεισόδια στο Πετρίτσι» (σ.σ. 26-27).

Σημ.: Η αξιολόγηση όλων των πιο πάνω που αναφέρω και αφορούν στα δυο έργα της κ. Σταυρινού είναι έργο άλλων.

Αρετή Τούντα-Φεργάδη